

plánovitě sociální nebo hospodářské diskriminace ze strany vládnoucí většiny však nepotvrdili. Závěry učiněné na základě výzkumu menšinových sociálních pozic se tak překryly s tezemi šířejí pojatého výzkumu společné německo-české komise historiků (srov. Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století. Praha 1996, s. 13).

Blanka Soukupová

Peter Salner: Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou.

Bratislava, Zing Print 2000, 295 s., angl. res.

V poválečném období tabuizované židovské téma se stalo po roce 1989 četným jak v odborné literatuře, tak i v médiích a uměleckých dílech, především ve filmu. Zvláště dnešní mladou generaci přitahuje Židovstvo jako neznámý, a proto i tajemný fenomén. Prizmatem česko-židovských vztahů si pak objasňuje své vlastní místo ve společnosti a zároveň se snaží – často v jakémsi generačním vyhraňování – vyrovnat s tíživým dědictvím minulosti. Každá konjunktura střídající období mlčení a utajování však plodí nebezpečí kvalitativní nevyrovnanosti. Pro staronový jev židovství to platí ve zvýšené míře: vedle inspirativních titulů erudovaných badatelů se objevila řada prostých popisů, často s emocionálně zainteresovanými východisky a tezemi, popisů vytrhujících výzkum židovství z celospolečenských podmínek. Znovu a znovu omílaná mylná tvrzení typu „jak na obranu Židů tehdy (v tzv. hilsneriádě – poznámka BS) Masaryk napsal...“, pak ve svém konečném důsledku vyvolávají dokonce pochybnosti o smysluplnosti dalšího výzkumu.

Z tohoto důvodu je nutné přivítat práci

bratislavského etnologa P. Salnera, v letošním roce slavícího kulatý jubileum, badatele, jenž se rozhodl shrnout své výsledky několikaletého fundovaného etnologického terénního i archivněhistorického výzkumu: různými technikami a metodami provedenou analýzu rozmanitých pramenů (podceněn zůstal pouze český sionistický a českožidovský tisk první republiky, povzdech nad nedostatkem materiálu z let 1918–1919 by možná po jeho excerpici nemusel být tak hluboký) do reprezentativní knížky. Syntetické dílo nezapře tu skutečnost, že se Salner pohybuje v židovství jako ve své realitě, jak výběrem archivních pramenů (využíváním materiálu vzešlého z činnosti Židovské náboženské obce v Bratislavě v celém poválečném období, detailní obeznámeností se současnými aktivitami slovenských Židů), tak vyrovnaným hodnocením rivalit mezi ortodoxií a asimilantstvím a především lehkostí citlivého pohybu v terénu i přemítáním o budoucnosti, vnějších (včetně konjunkturálního přehodnocování slovenských dějin na nejvyšších politických místech) i vnitřních rizikách slovenského židovství, úvahách po mém soudu zcela realistických.

Knížka je sevřena Salnerovou základní tezí: oscilováním židovské identity mezi tradicí a asimilací (nakolik lze říci modernizací?). Salner přitom ovšem sám podtrhl, že se slovenské židovství zřejmě bude stále intenzivněji projevovat ve svých mimonáboženských podobách. Otevírání se židovské komunity nehalachickým Židům vnímá jako nezvratitelný vývojový trend. (Jistěže se tu nabízí srovnání slovenských poměrů s ortodoxněžidovským řízením ŽNO v Praze.) Salnerem zvolené východisko se stalo rovněž určujícím pro koncepci knihy i prolínání z historického hlediska někdy vzdálených časových

rovin. Zkušený etnolog ví, že je to zejména rodina, která modeluje hodnoty každého člověka, jeho prožitek tradice, respektive vztah k židovství a v konečném důsledku i perspektivu menšiny (v tomto případě židovské) ve většinovém společenství. Zcela právem se tak rodina ve vnitřně diferencované židovské komunitě (přičemž názor židovského zákona, občanů židovského původu i většinové společnosti / „laické veřejnosti“ / na to, kdo je Žid, se liší a Salner sám pro potřeby knihy definuje židovskou komunitu „jako množinu osob židovského původu, alebo viery, ktory sa hlásia k židovstvu“), v tomto případě zejména bratislavská židovská rodina ve svém historickém vývoji (s akcentací holocaustu jako hlavní příčiny proměn) a typech stala námětem první kapitoly, i když se samozřejmě tento základní předmět výzkumu promítá i do kapitol dalších. Salner rozlišil rodinu tradiční, respektive ortodoxní, ve 20. století přežívající především na venkově, adaptovanou, rozšiřující se od druhé poloviny 19. století v městském prostředí, a konečně asimilovanou, datovanou od přelomu 19. a 20. století (Praha zřejmě předběhla Bratislavu o jedno desetiletí) a po válce převažující. Zároveň objasnil proměnlivý vztah židovské společnosti k endogamii, závazné pro ortodoxní společenství, vztah ovlivněný nejen procesem asimilace, ale i holocaustem. Přes vysoký stupeň asimilace lze tak podle Salnerových výzkumů (jejichž česká paralela chybí) dosud nalézt jedinečnost židovské rodiny (emocionální pouta k rodičům a úcta ke starším, zvýšený pocit solidarity a vnímání vzdělání jako prvotní hodnoty). Vysoká prestiž vzdělání (nejprve náboženského, později spíše světského) v židovské komunitě jako důsledek náboženské tradice pak spolu

s proměnlivým poměrem k víře (zlom přišel v polovině století a znovu po holocaustu) i nutností reagovat na postoje většiny (autor používá obecně přijatý termín majority, na můj vkus příliš mocensky zabarvený) a jedinečným humorem podle Salnera vytváří elementární prvky židovské identity, jejíž proměny (historický přerov opět přinesl počátek emancipačního procesu a holocaust jako vnucený impuls k masové bezvýhradné asimilaci, případně i příklonu ke KSČ) až do současnosti (s mezníkem po roce 1989, který podle Salnera proces asimilace pouze zpomalil) byly posléze předmětem závěrečné kapitoly. Na základě našich výzkumů lze dodat, že příklon k ideologii strany vyrůstal i z bezprostřední poválečné naivní víry v neexistenci antisemitismu v Sovětském svazu. Vedle toho převládá v rychle se obnovujícím českém židovském společenství (od 8. května probíhaly porady Židovské rady starších, již v srpnu byly obnoveny bohoslužby v Staronové synagóze v Praze, v září začal vycházet Věstník Židovské náboženské obce v Praze, paralelně pomáhala obec likvidovat terezínský koncentrační tábor, opatřovat potřebné doklady přeživším) iluzorní náhled, že proletarizace židů během války a odsun německých souvěrců odstranily příčiny protižidovského pnutí (antisemitismus hospodářský a národnostní). Navíc je nutné podtrhnout, že alespoň bezprostředně po holocaustu oficiální komunistická propaganda vyzývala k nediferencovanému soucitu s přeživšími, k odsudku všech aktuálních antisemitských projevů, k urychlenému návratu ukradených bytů, tvrdě kritizovala nekonečné fronty na bytových referátech. Zároveň se již tehdy objevila snaha klást rovnítko mezi utrpení židů (Židů) a Čechů za války

(odtud i známý výrok Václava Kopeckého, komunistického funkcionáře, že „Rozdíl byl jenom ten, že Židé byli věšeni a Češi gilotinováni“). Samotní židé (Židé) však ve válce údajně nehráli roli ovcí jdoucích na porážku; jak židovští funkcionáři, tak komunisté vyzdvihovali fenomén židovského komunistického odboje. Zodpovědnost za protektorátní antisemitismus přisuzovala KSČ i židovští funkcionáři jednoznačně německému národnímu socialismu (tato tendence zřejmě ve většinovém českém mínění převažuje dodnes). Nakolik dnes můžeme židům (Židům) a i ostatním zazlívat, že ve chvílích přežití pocítili triumf nad pokořenými Němci a důvěru v Rudou armádu, která je porazila?

Vraťme se však ke slovenskému materiálu. Spojnici mezi první a závěrečnou kapitolou tvoří v Salnerově knize hlavy věnované „vedležití“ židovské a většinové společnosti od roku 1782 s mezníkem v roce 1895 (čeští Židé se dočkali svého plného zrovnoprávnění již roku 1867) do současnosti. Připadá mi to zcela funkční, respektive plně akceptuji Salnerův názor, že řízeným procesem legislativně zrovnoprávněná židovská komunita, ideologicky se štěpící, formovala svou identitu v závislosti na postojích většiny (pozorné reakce na jednání a myšlení většiny a jejich promítání do vlastního myšlenkového světa je podle mě jedním z atributů menšiny obecně). Úsilí **ortodoxněžidovských složek** vzepít se tomuto trendu (Salner vyzdvihuje jistou oprávněnost této snahy) bylo zřejmě do většinové míry beznadějně. Za zvláště přínosné však pokládám tři Salnerovy závěry. Prvý konstatoval, že se ve vedležití většiny a židovské menšiny střídala období konfliktu s obdobím relativního klidu, jenž ovšem přitáhl méně badatelské pozornosti. I mně se

osobně zdá, že zlo je nějak nápadnější a že může vzniknout mylný efekt, že ve všedních dnech se jaksi pouze připravoval výbuch, svázaný s historickou změnou (z toho pak zřejmě vyplývá i jistá nerovnoměrnost v kvantitě i kvalitě pramenů). Také tady se ovšem ukázala zajímavá shoda slovenského a českého materiálu: tradiční předsudky slovenské většiny vůči židovskému elementu se shodují s českou antisemitskou argumentací (jen maďarizace, z níž byli Židé obviňováni, byla germanizací). Druhý zajímavý závěr pak popřel fenomén pasivního Žida, jenž trpně přijímá svůj osud. Salner přesvědčivě prokázal, že na přelomu roku 1918 a 1919 k aktivní obraně došlo (období Slovenského štátu pochopitelně příliš možnosti již neposkytlo, vnímáme-li jako obranu pouze boj se zbraní v ruce). Český materiál tuto tezi potvrzuje a to již na konci 90. let 19. století. V kapitole věnované poválečnému období pak za nejzajímavější pokládám to zjištění, že rychle obnovovanému náboženskému životu bratislavské židovské komunity po holocaustu zasadil úder až srpen roku 1968, tedy ne padesátá léta, v nichž zřejmě funkcionáři ŽNO relativně úspěšně lavírovali mezi judaismem a oficiální komunistickou ideologií (komparace s českým výzkumem i tady bohužel není možná).

Přejme si tedy, aby se Salnerova knížka – již bych vlastně vytkla – vedle nedostatečné pozornosti věnované dobové statistice – pouze absenci popisů dobových fotografií – stala především výzvou českým badatelům, kteří se zabývají židovskou problematikou, ne chrlení dat a úmorná detailní líčení událostí, ale objasnění toho, co pro člověka znamená historická změna, by mělo být naší hlavní ctižádostí. *Blanka Soukupová*